

**TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINI SOLIQQA TORTISHNI
TAKOMILLASHTIRISH YO'LLAR**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil izlanuvchisi

Karimov Mirolimjon Karimjon o'g'li

<https://orcid.org/0009-0007-3683-7549>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy masalalari yoritilgan. Soliq siyosatini liberallashtirish, soliqqa tortish mexanizmlarini soddalashtirish hamda soliq ma'murchiligini raqamlashtirish orqali tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, kichik va o'rta biznes sub'ektlarining soliqqa tortilishida mavjud muammolar, ularni bartaraf etishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari hamda xorijiy tajriba asosida takomillashtirish yo'nalishlari ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot natijalari tadbirkorlik sub'ektlari uchun qulay soliq muhiti yaratish, soliqqa tortishning shaffofligini ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga qaratilgan takliflarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: soliqqa tortish, tadbirkorlik sub'ekti, soliq siyosati, soliq ma'murchiligi, raqamlashtirish, iqtisodiy o'sish, soliq tushumlari, tahlil-tahlil, xavflar, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

Kirish: Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik sub'ektlari mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Ularning samarali faoliyat yuritishi, avvalo, adolatli va qulay soliqqa tortish tizimining mavjudligiga bevosita bog'liqdir. Shu sababli, tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish, soliq yukini maqbullashtirish va soliq ma'murchiligini soddalashtirish O'zbekistonning iqtisodiy siyosatida ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib kelmoqda.

So'nggi yillarda mamlakatda soliq tizimini isloh qilish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Xususan, soliqqa tortishning soddalashtirilgan shakllari joriy etildi, elektron soliq tizimlari tatbiq etildi hamda soliq to'lovchilar uchun qulay sharoitlar yaratildi. Biroq, tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortishda hali ham bir qator muammolar — soliqqa tortish bazasini kengaytirish, soliq intizomini mustahkamlash, raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish va soliq ma'murlari hamda tadbirkorlar o'rtasidagi o'zaro ishonchni oshirish kabi masalalar o'z yechimini kutmoqda.

G'arb mamlakatlarida shakllanish (XVIII–XX asrlar). Tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish g'oyasi dastlab Buyuk Britaniya va AQShda XVIII asrda bozor iqtisodiyoti va sanoat inqilobi davrida shakllangan. 1776-yilda Adam Smith o'zining mashhur asari “The Wealth of Nations” da soliqqa tortishning to'rtta asosiy tamoyilini (adolat, aniqlik, qulaylik, samaradorlik) belgilab berdi. Shu tamoyillar asosida tadbirkorlik faoliyatiga mos soliqqa tortish tizimlari yaratilgan. XX asr boshlarida AQSh va G'arbiy Yevropa davlatlari kichik biznesni qo'llab-quvvatlash maqsadida soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimlarini (simplified taxation) joriy etganlar.

Raqamlashtirish bosqichi – Estoniya, Janubiy Koreya, Singapur (1990–2010-yillar). XX asr oxiri va XXI asr boshlarida tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortishni takomillashtirishning zamonaviy bosqichi boshlandi — ya'ni raqamlashtirish (digitization) davri. Estoniya 1994-yildan boshlab “E-Government” loyihasini ishga tushirib, 2000-yillarda elektron soliq tizimi (E-Tax Board) ni yaratdi. Janubiy Koreya 2005-yildan boshlab e-Tax Invoice tizimini joriy etib, soliq ma'lumotlarini onlayn kuzatish imkonini berdi. Singapur 2008-yilda biznes uchun integratsiyalashgan soliq platformasini (IRAS e-Services) yo'lga qo'ydi.

O'zbekistonda shakllanish (2017-yildan hozirgacha). O'zbekistonda tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortishni takomillashtirishga alohida e'tibor 2017-yildan boshlab berila boshlandi. 2018-yilda “Soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi” qabul qilindi. 2019-yilda yangi Soliq kodeksi

kuchga kirdi. 2020–2024-yillar davomida elektron hisob-fakturalar, soliq onlayn tizimlari va raqamli soliq ma'murchiligi bosqichma-bosqich joriy etildi.

Soliq siyosatini soddalashtirish va barqarorlashtirish. Tadbirkorlik sub'ektlari uchun soliqqa tortish tartiblarini aniq, barqaror va prognoz qilinadigan shaklga keltirish. Soliq stavkalarini turg'un saqlash orqali tadbirkorlik faoliyati barqarorligini ta'minlash. Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish. Elektron hisob-fakturalar, onlayn kassa apparatlari, soliq hisobotlarining avtomatlashtirilgan tizimini keng joriy etish. Sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari orqali soliq to'lovchilar faoliyatini tahlil qilish. Soliq yukini optimallashtirish. Kichik va o'rta biznes uchun imtiyozli soliq rejimlarini kengaytirish. Ishlab chiqarish va eksportga yo'naltirilgan korxonalarga soliq yengilliklari yaratish. Soliq bazasini kengaytirish. Soha va hududlar bo'yicha soliq to'lovchilar bazasini tahlil qilib, yashirin iqtisodiy faoliyatni qonuniy maydonga chiqarish. Raqamli monitoring tizimlari orqali soliqlarning to'liq yig'ilishini ta'minlash. Tadbirkorlik muhitini yaxshilash. Soliq to'lovchilar uchun qulay, shaffof va tezkor xizmat ko'rsatish tizimini yaratish. Soliq organlari bilan tadbirkorlar o'rtasidagi o'zaro ishonch va hamkorlikni mustahkamlash. Xalqaro tajribani o'rganish va joriy etish. Rivojlangan davlatlarning soliq boshqaruvi tajribasidan foydalanish. Raqamli soliq tizimlari (masalan, Estoniya, Koreya, Singapur tajribalari) asosida milliy model yaratish. Soliq huquqiy bazasini takomillashtirish. Soliq kodeksini tadbirkorlik sub'ektlari ehtiyojlariga mos holda takomillashtirish. Soliq to'lovchilarning huquqiy madaniyatini oshirish bo'yicha targ'ibot ishlarini kuchaytirish.

Tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortishni takomillashtirishning asosiy vazifalari quydagilar:

Soliq siyosatini isloh qilish va soddalashtirish. Tadbirkorlik sub'ektlari uchun soliqqa tortish tizimini aniq, barqaror va prognoz qilinadigan holatga keltirish. Soliq qonunchiligini tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantiruvchi yo'nalishda takomillashtirish. Soliq yukini maqbullashtirish. Kichik va o'rta biznes uchun qulay soliq stavkalarini joriy etish. Tadbirkorlik faoliyatini kengaytirishga to'sqinlik qiluvchi ortiqcha soliq majburiyatlarini kamaytirish.

Soliq ma'murchiligini takomillashtirish. Soliq hisobotlarini topshirish, tekshiruv va nazorat jarayonlarini soddalashtirish. Soliq organlari faoliyatida shaffoflikni ta'minlash va korrupsiyani kamaytirish. Raqamlashtirish va axborot texnologiyalarini joriy etish. Soliq to'lovchilar uchun onlayn xizmatlarni keng joriy etish. Elektron hisob-faktura, soliq monitoringi va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish. Soliq bazasini kengaytirish. Yashirin iqtisodiyot hajmini qisqartirish, rasmiylashtirilmagan tadbirkorlarni soliq tizimiga jalb etish. Soliq to'lovchilar ma'lumotlar bazasini yagona elektron tizimda shakllantirish. Tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish. Innovatsion va eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun soliq imtiyozlarini qo'llash.

Tadbirkorlik sub'ektlarini qo'llab-quvvatlovchi soliq mexanizmlarini yaratish. Xalqaro tajribani o'rganish va milliy amaliyotga tatbiq etish. Soliq to'lovchilar bilan muloqotni kuchaytirish. Soliq to'lovchilarning huquqiy madaniyatini oshirish. Soliq organlari bilan tadbirkorlar o'rtasida o'zaro ishonch va hamkorlikni mustahkamlash.

Tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortishni takomillashtirish muammolari.

Soliq qonunchiligining murakkabligi va tez-tez o'zgarishi. Soliq kodeksiga kiritiladigan ko'plab o'zgarishlar tadbirkorlik sub'ektlarida barqarorlikni buzadi. Ayrim me'yorlar bir-biriga zid yoki tushunarsiz bo'lib, ularni amalda qo'llashda noaniqliklar keltirib chiqaradi.

Soliq yukining nisbatan yuqoriligi. Ayrim kichik biznes tarmoqlarida soliqlar miqdori ishlab chiqarish xarajatlariga nisbatan yuqori bo'lib, foyda darajasini kamaytiradi. Bu holat tadbirkorlarni yashirin iqtisodiyotga o'tishga undaydi. Soliq ma'murchiligining byurokratikligi. Soliq hisobotlarini topshirish va tekshiruv jarayonlari ayrim hollarda ortiqcha vaqt va xarajat talab qiladi. Soliq organlari bilan muloqot tizimi to'liq avtomatlashtirilmagan. Raqamlashtirish jarayonlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi. Elektron soliq tizimlari hali barcha hududlarda to'liq joriy etilmagan. Internet infratuzilmasining sustligi ayrim tadbirkorlar uchun onlayn tizimlardan foydalanishni qiyinlashtiradi. Soliq xodimlari malakasining yetarli emasligi. Soliq sohasida yangi texnologiyalar va

xalqaro amaliyotlar bo'yicha bilimlar doimo yangilanmaydi. Bu esa zamonaviy soliq boshqaruvining samaradorligini pasaytiradi. Yashirin iqtisodiyotning yuqori ulushi. Ayrim tadbirkorlik sub'ektlari rasmiy hisobot yuritmasdan faoliyat yuritadi. Natijada, soliq bazasi to'liq shakllanmaydi va byudjet daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Soliq imtiyozlarining samarasiz qo'llanilishi. Ba'zi imtiyozlar real ishlab chiqaruvchi tadbirkorlik sub'ektlariga emas, balki ma'muriy imkoniyatlarga ega sub'ektlarga beriladi. Bu raqobat muhitining buzilishiga olib keladi. Axborot tizimlari o'rtasida integratsiya yetishmasligi. Soliq, bojxona, bank va boshqa davlat organlari o'rtasida ma'lumot almashinuvi to'liq yo'lga qo'yilmagan. Bu soliq nazoratining samaradorligini pasaytiradi. Soliq to'lovchilar madaniyatining pastligi. Ayrim tadbirkorlar soliqqa tortish jarayonining ahamiyatini yetarli tushunmaydi. Soliqlarning davlat budjeti va ijtimoiy rivojlanishdagi o'rni to'liq anglanmagan.

Xulosa va takliflar.

Tadbirkorlik sub'ektlarini soliqqa tortishni takomillashtirish – iqtisodiy barqarorlik va byudjet tushumlarini oshirishning muhim omilidir. Hozirgi kunda asosiy muammolar sifatida yuqori soliq yuklari, murakkab soliq ma'murchiligi, yashirin iqtisodiyot, tez-tez o'zgaradigan qonunchilik va notizimli imtiyozlar ko'riladi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi asosiy yo'llar tavsiya etiladi:

Soliq yukini optimallashtirish va differensial stavkalarni joriy etish.

Soliq hisobotlarini soddalashtirish va barcha xizmatlarni yagona elektron platformaga birlashtirish.

Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish, naqd pulsiz to'lovlarni rag'batlantirish.

Soliq qonunchiligini barqarorlashtirish va oldindan e'lon qilish.

Imtiyozlarni aniq yo'naltirish va samaradorligini baholash.

Raqamlashtirish va sun'iy intellekt asosida avtomatik soliq hisob-kitoblarini kengaytirish.

Bu choralar tadbirkorlik sub'ektlari uchun qulay va barqaror soliq muhitini yaratib, byudjet tushumlarini oshirishga, shuningdek, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Литература/Reference:

O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi ma'lumotlari. www.soliq.uz.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi <https://lex.uz/docs/4674902>